

Verslag experttraject ‘Sanctietoemeting bij LVB’

Hendrien Kaal, Hogeschool Leiden
Pauline Schuyt, Universiteit Leiden

September 2021

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In de afgelopen jaren is steeds meer aandacht gekomen voor de doelgroep ‘justitiabelen met een licht verstandelijke beperking (lvb)’. Hierbij heeft de focus in eerste instantie vooral gelegen op de verbeterde herkenning van mensen met een lvb binnen de strafrechtsketen. Hoewel dit proces zeker nog niet is voltooid, zijn hierin in de afgelopen jaren wel verschillende stappen gezet¹. De vraag die daarmee op de voorgrond komt te staan is op welke wijze het feit dat iemand een lvb heeft al dan niet een rol speelt of moet spelen bij het bepalen van de straf.

Ook in de zorg voor mensen met een lvb wordt geworsteld met vragen omtrent de plaats van mensen met een lvb in de strafrechtsketen. Zorgverleners worden bijvoorbeeld regelmatig geconfronteerd met delinquent gedrag van cliënten en de vraag of zij als begeleiders wel of niet aangifte willen doen². Ideeën over effectiviteit en verwijtbaarheid en over het functioneren van de strafrechtsketen – en in het bijzonder de strafrechtelijke sancties – spelen hierbij een belangrijke rol.

Het is daarom belangrijk om tijd te nemen voor gezamenlijke visievorming op de sanctietoemeting bij mensen met een lvb. Dit vraagt om inzicht in de effectiviteit van straffen bij de doelgroep lvb, maar ook om een breder inzicht in de vraag hoe we de positie van de justitiabele met een lvb in de strafrechtsketen zien vanuit perspectieven als legitimiteit, proportionaliteit of strafrechtelijke aansprakelijkheid/verwijtbaarheid. Vinden we bijvoorbeeld dat het rechtvaardig is als mensen met een lvb op dezelfde manier worden gestraft als mensen zonder een lvb? Is er aanleiding om de lvb te zien als een grond voor verminderde toerekeningsvatbaarheid? Moeten we meewegen dat sommige strafrechtelijke interventies voor justitiabelen met een lvb wellicht een grotere impact hebben dan voor anderen?

Door middel van een serie online bijeenkomsten met diverse experts en professionals hebben we reeds bestaande inzichten uit praktijk en wetenschap bij elkaar gebracht, om op basis daarvan een aantal bouwstenen voor toekomstige visieontwikkeling te leveren. In dit document wordt de opbrengst van de verschillende bijeenkomsten beschreven.

---

¹ Drost, V., Kluft, S., Klein Hofmeijer, E., & Reiff, E. (2021). *LVB in de strafrechtsketen, procesevaluatie*. Utrecht: Significant. <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3069>

² Kaal, H. (2019). *Met zorg naar de politie: Over besluitvorming rond aangifte van strafbaar gedrag binnen de LVB-zorg*. Amsterdam: Brave New Books. <https://www.hsleiden.nl/binaries/content/assets/hsl/lectoraten/lvb-en-jeugdcriminaliteit/handreikingen/met-zorg-naar-de-politie.pdf>.

1.2 Doel

Dit expert-traject had als doel het vanuit verschillende perspectieven verzamelen van informatie die een eerste aanzet vormt tot het vaststellen van ‘bouwstenen’ die de basis kunnen vormen voor het verder ontwikkelen van een visie op passende sanctionering van mensen met een lvb.

1.3 Opzet

Om dit doel te bereiken zijn online bijeenkomsten georganiseerd in vier fasen gericht op vier vragen:

1. Wat weten we over de effectiviteit van straffen bij de doelgroep mensen met lvb?;
2. Wat zijn de uitgangspunten omtrent straffen bij andere kwetsbare doelgroepen?
3. Wat is de wisselwerking tussen zorg en straf?
4. Met betrekking tot visievorming over sanctievorming: waar zijn we het al over eens en waar moeten we het nog over hebben?

Fase 1 (16 en 22 juli 2020): De eerste stap in bovenbeschreven traject was het inventariseren welke kennis over effectiviteit van sancties bij de lvb-doelgroep we al hebben en welke kennis we nog nodig hebben. Om snel te inventariseren welke kennis reeds beschikbaar is over de effectiviteit van straffen bij mensen met een lvb is voorafgaand aan de focusgroepbijeenkomsten gesproken met een achttal experts³ op het gebied van lvb en/of straffen. Om ervaringen omtrent straffen bij de lvb-doelgroep in de praktijk op te halen zijn twee online focusgroepbijeenkomsten georganiseerd met professionals met ervaring met de uitvoering en impact van straffen bij mensen met een lvb. In totaal deden mee twee casemanagers PI, een casemanager ISD, drie reclasseringsmedewerkers, twee medewerkers van een VG-zorginstelling en een gedragswetenschapper van mee. Aan hen is gevraagd wat zij vanuit hun praktijkervaring denken te weten over de effectiviteit van straffen bij mensen met een lvb. Daarbij is gekeken naar de straffen (boete, taakstraf, detentie) en enkele maatregelen (interventies, plaatsing in instelling, geboden en verboden). Steeds is gekeken welke effecten de deelnemers meenden te zien bij de inzet van deze straffen en maatregelen, bijvoorbeeld op het gebied van generale of specifieke preventie, maar ook op het gebied van welzijn en groei of het werken aan leefgebieden.

Fase 2 (11 februari en 18 maart 2021): Om een idee te krijgen van de mogelijke uitgangspunten met betrekking tot zaken als rechtvaardigheid en proportionaliteit is in fase 2 gekeken naar een tweetal aanpalende gebieden. Andere kwetsbare groepen waarbij al langer gekeken wordt naar de gevolgen voor strafrechtelijke interventies zijn ‘jeugdige delinquenten’ en ‘verslaafde veelplegers’. Rondom elk van deze doelgroepen is een kleinschalige bijeenkomst georganiseerd met wetenschappers en professionals. De bijeenkomst rondom het jeugdstrafrecht werd bijgewoond door drie wetenschappers, twee (oud)advocaten, een officier van justitie en een orthopedagoog gespecialiseerd in de lvb-doelgroep. De bijeenkomst rondom de ISD/verslaving werd bijgewoond door twee beleidsmedewerker van DJI, drie medewerkers van de verslavingsreclassering en een manager ISD. Hierbij is steeds gekeken naar wat uitgangspunten zijn voor de visie omtrent straffen bij deze bepaalde doelgroepen. Dit vormde vervolgens een startpunt voor een verder gesprek over hoe je deze kennis en ervaring zou kunnen gebruiken bij het vormen van een visie ten aanzien van de lvb-doelgroep.

---

³ De geïnterviewde experts waren hoogleraren en onderzoekers op het gebied van het strafrecht, forensische psychiatrie en/of licht verstandelijke beperking.

Fase 3 (7 en 14 juni 2021): In de derde fase is gekeken naar hoe zorg en straf elkaar (in)direct beïnvloeden. Het gaat hier om de verkenning van de praktische obstakels in het omgaan met delinquent gedrag op het snijvlak van justitie en de lvb-zorg. Hoe gaat het nu in de praktijk als iemand met een lvb een delict pleegt? Wie doet wat? Wat betekent dat voor het andere werkveld? Waar kunnen ze elkaar ondersteunen? Waar zitten ze elkaar in de weg? Er zijn twee focusgroepbijeenkomsten georganiseerd waarbij de twee werkvelden bijeen werden gebracht. Al met al werd deelgenomen door zeven professionals uit de zorg (o.a. begeleiders en gedragswetenschappers) en negen professionals van justitie (reclassering, OM, en advocatuur). Beide groepen spraken over de vraag “Wat zijn de knelpunten en kansen in de samenwerking / afstemming tussen zorg en strafrechtketen bij mensen met een lvb a) voor de zorg? b) voor de strafrechtketen?”. Aan het eind van de bijeenkomst werd steeds nagedacht over wensen en dromen voor de toekomst.

Fase 4 (1 juli 2021): Voor deze vierde en laatste stap zijn alle deelnemers van de eerdere bijeenkomsten uitgenodigd. Uiteindelijk waren bij deze bijeenkomst 20 deelnemers aanwezig: tien werkzaak bij de reclassering, drie in de zorg, twee van het OM, twee van DJI, één van de politie, een advocaat en een wetenschapper. In deze bijeenkomst zijn eerst de bevindingen van de eerdere stappen gedeeld met de deelnemers. Vervolgens is hun een viertal casusbeschrijvingen voorgelegd waarin iemand met een lvb een delict had gepleegd: een vrouw van 55 die een winkeldiefstal had gepleegd, een man van 40 die als geldezel mensen had opgelicht, een man van 20 die een gewapende winkeloverval had gepleegd, en een man van 23 die chauffeur was bij een auto-ongeluk waarbij zijn minderjarige passagiers om het leven kwamen. De deelnemers kregen de opdracht om in subgroepen voor iedere casus:

- a) te bespreken welke ‘sanctie’ ze zouden opleggen en gezamenlijk te komen tot een sanctie. Ze hoefden daarbij geen rekening te houden met wat wel/niet kan volgens de huidige regelgeving.
- b) te bespreken wat de belangrijkste reden / doorslaggevend is voor de keuze van die sanctie. Gaat het om (bewezen of veronderstelde) effectiviteit, legitimiteit / proportionaliteit, (verminderde) strafrechtelijke aansprakelijkheid / verwijtbaarheid? Oftewel: voorkomen van recidive, vergelding, persoon van de dader of ernst van het feit (mede op basis van gevolgen)?

2 Resultaten

Zoals gezegd is het doel van dit document om de bevindingen uit het hierboven beschreven traject te vertalen in ‘bouwstenen’ die de basis kunnen vormen voor het verder ontwikkelen van een visie op passende sanctionering van mensen met een lvb. Gedurende alle fasen van het traject kwamen drie ‘inzichten’ steeds terug.

Een eerste inzicht was dat het van belang is helder te hebben **over welke fase in het strafproces de discussie gaat**. Sanctionering en de effecten daarvan zijn op drie momenten in dat proces relevant:

1. op het moment dat wordt beslist of toepassing van het strafrecht überhaupt wenselijk en/of passend is;
2. op het moment dat wordt beslist over de daadwerkelijke sanctietoepassing / interventie;
3. op het moment dat de sanctie of interventie wordt tenuitvoergelegd.

Een tweede bevinding was dat **het doel dat wordt beoogd met de sanctie helder moet zijn**. Hoewel in het strafrecht en de strafrechttheorieën vele strafdoelen kunnen worden onderscheiden, kwamen in de bijeenkomsten steeds de volgende twee klassieke strafdoelen naar voren:

- a. de (strafrechtelijke) interventie als middel tot recidivevermindering en
- b. vergelding (incl. (voldoende) aandacht voor het slachtoffer).

Deze strafdoelen hebben nauwe samenhang met enerzijds de verwijtbaarheid van de justitiabele en anderzijds de ernst van het gepleegde feit. Waar de verwijtbaarheid minder is, ontstaat meer rechtvaardiging voor de (strafrechtelijke) interventie als middel tot recidivevermindering door zorg of behandeling. Tegelijkertijd zien we dat waar het feit ernstiger wordt, de roep om vergelding harder wordt.

Ten derde werd tijdens zowel in de discussies tijdens de expertbijeenkomsten als bij het bepalen van de sancties in fase 4 duidelijk dat de doelen voortdurend wisselen en door elkaar lopen. Daarbij speelt een rol dat voor ieder doel geldt dat verschillende – vaak tegenstrijdige – belangen spelen. Bij het ontwikkelen van een visie moet deze onduidelijkheid worden vermeden en zal steeds duidelijk gemaakt moeten worden wat het (primaire) doel van de strafrechtelijke interventie betekent voor de onderlinge belangenafweging oftewel **wat de zwaarstwegende belangen zijn**.

Samengevat, leidt dit tot drie bouwstenen die bij het vormen van een visie van belang zijn:

- a. Stel vast over welke fase van het strafrecht je het hebt;
- b. Benoem criteria aan de hand waarvan je het doel van de strafrechtelijke interventie vaststelt;
- c. Benoem criteria aan de hand waarvan de belangenafweging kan worden gemaakt.

Naast dit alles moet er aandacht zijn voor **de verwachte effectiviteit van de (strafrechtelijke) interventie**. De (verwachte) effectiviteit speelt een rol naast verwijtbaarheid en ernst van het feit bij de keuze voor de wijze van sanctioneren. Dit kan zowel zijn doordat verwacht wordt dat de interventie al dan niet effect heeft op het terugdringen van recidive, of doordat verwacht wordt dat de interventie al dan niet effectief is ten aanzien van vergelding. In de discussies bleek er soms nog een derde manier te zijn waarop effectiviteit een rol kan spelen: soms wordt het strafrecht gezien als een middel tot het realiseren van nodig geachte zorg, zonder dat daarbij gedacht wordt aan het terugdringen van recidive of vergelding als primair doel. Het kan dan gaan om een cliënt die op een bepaald moment volgens betrokkenen niet de juist mate van zorg krijgt en waarbij men na het plegen van een delict mogelijkheden ziet om via het strafrecht extra zorg te realiseren. Hoewel dit in het belang kan zijn van de justitiabele en/of de maatschappij, is het de vraag of deze wijze van gebruik van het strafrecht legitiem is.

In de verdere beschrijving van de resultaten worden de drie fasen van het strafproces als uitgangspunt genomen. Binnen elk van deze fasen wordt beschreven welke thema's in de discussie naar voren kwamen die van belang zijn voor het denken over de toepassing van strafrechtelijke interventies.

2.1 Beslissen over sanctioneren als zodanig: wenselijk en/of passend?

De vraag waar het in deze paragraaf om draait is de vraag of en zo ja, wanneer het sanctioneren van mensen met een lvb door middel van het strafrecht überhaupt gewenst is. Voor de beantwoording van deze vraag is het volgende van belang.

Allereerst **de vraag naar de verwijtbaarheid**. Indien geen sprake is van verwijtbaarheid, kán het strafrecht niet worden ingezet. Hoewel art. 39 Wetboek van Strafrecht vermeldt dat iemand 'niet strafbaar is die een feit begaat dat hem wegens o.a. een verstandelijke handicap niet kan worden toegerekend', is de aanwezigheid van een lvb op zichzelf zelden reden om niet te straffen. Dat kwam ook terug in de besproken casus: daarbij bleek de lvb. De deelnemers aan de slotbijeenkomst gaven daarvoor ook een duidelijke reden: er is, ondanks de aanwezigheid van een lvb, steeds voldoende verwijtbaarheid om te straffen. In de discussies in fase 2 werd geconcludeerd dat de deelnemers de stap zoals die door de wetgever is gezet m.b.t. jeugdigen onder de 12 jaar niet wilden zetten: zij zagen het niet als wenselijk dat mensen met een lvb, net als twaalfminners, per definitie niet verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor hun daden.

Zodra geconcludeerd wordt dat er sprake is van enige mate van verwijtbaarheid kan er sprake zijn van inzet van het strafrecht. De volgende vraag is dan de vraag omtrent **de wenselijkheid van de inzet van het strafrecht**. Voor de beantwoording van die vraag zijn de drie eerder genoemde elementen (mate verwijtbaarheid, ernst van het feit en verwachte effectiviteit van inzet van het strafrecht) van belang.

Ernst van het feit

Voor wat betreft de ernst van het feit lijkt het erop dat hoe groter de ernst, des te minder nadruk gelegd wordt op interventies die gericht zijn op het terugdringen recidive. Vergelding van het ernstige feit voert daarbij de boventoon. Dit bleek bijvoorbeeld bij het bespreken van de casus van de man van 23 die chauffeur was in een auto-ongeluk waarbij zijn minderjarige passagiers om het leven kwamen. Gezien de ernst van de feit stond vergelding sterk op de voorgrond: er werd nauwelijks gesproken over de verwijtbaarheid. Andersom geldt dat bij geringere ernst er meer ruimte is voor overwegingen met betrekking tot de mate van verwijtbaarheid en effectiviteit. Zo bleek bij het bespreken van de casus van de vrouw van 55 die een winkeldiefstal had gepleegd dat het gebrek aan ernst van de zaak (willen we dit überhaupt wel bestraffen?) volop ruimte bood om te kijken naar de behoefte aan zorg (krijgt deze vrouw wel voldoende ondersteuning op dit moment?) en de verwachte meerwaarde van de inzet van het strafrecht niet alleen voor het terugdringen van recidive maar ook voor het welzijn van de verdachte.

Mate van verwijtbaarheid

Indien er wel sprake is van verwijtbaarheid, maar in slechts in geringe mate, dan kan wel worden bestraft, maar zal bij de hoogte van die straf rekening moeten worden gehouden met de 'mate van schuld'. De aanwezigheid van een lvb kan dus reden zijn om een straf als zodanig te matigen. Daarbij moet overigens iedere straf proportioneel zijn aan de mate van verwijtbaarheid en de ernst van het feit dat is gepleegd. Ook moet te allen tijde worden voorkomen dat het strafrecht oneigenlijk wordt gebruikt als ingang tot zorg. Het kan zijn dat de verdachte zonder de stok achter de deur van het strafrecht niet bereid is de noodzakelijk geachte zorg te accepteren: het strafrecht kan een (potentiële) cliënt mogelijk in beweging krijgen of gedrag afdwingen waartoe de zorginstelling onder de wetgeving omtrent drang en dwang in de zorg geen mogelijkheden heeft. Ook komt het voor dat de noodzakelijk geachte zorg niet leverbaar is buiten het forensisch kader. Ten slotte is het soms zo dat het strafrecht een vindplaats is voor mensen die zorg nodig hebben, maar zonder het strafrecht niet gezien worden door hulpverlening. Deze situaties zijn *op zichzelf* geen reden om over te gaan tot strafrechtelijke interventies, hoe gunstig dat uiteindelijk ook zou kunnen uitpakken voor het te bereiken (zorg)doel. Men moet zicht steeds afvragen of het gebruiken van het strafrecht om zorg te realiseren legitiem en proportioneel is. Met betrekking tot het laatste is in ieder geval aandacht voor de lengte van het zorgtraject in relatie

tot de zwaarte van het delict nodig. Andersom kan een grote mate van verwijtbaarheid juist reden zijn om voorrang te geven aan het strafrecht boven een (bestaand) zorgtraject, zeker indien het om een (zeer) ernstig feit gaat.

Verwachte effectiviteit

Wat in verschillende expertbijeenkomsten duidelijk naar voren kwam, is dat verschillende zaken een rol spelen bij het beoordelen van de verwachte effectiviteit en daarmee de vraag of toepassing van het strafrecht wenselijk is. Het gaat dan bijvoorbeeld om de vraag naar de leerbaarheid van de verdachte, evenals diens inzicht in oorzaak en gevolg. Ook de timing van de straf kwam aan bod: wanneer de strafrechtelijke reactie pas lang nadat het delict is gepleegd volgt, kan dit invloed hebben op de effectiviteit ervan. Daarnaast kan het zijn dat de duur van een mogelijk traject te kort wordt geacht om iets te bereiken. Ook de belastbaarheid van de verdachte speelt een rol. Soms is er angst dat de verdachte juist geschaad zal worden door inzet van het strafrecht, met name wanneer er geen passende straf/bejegening wordt verwacht. De context speelt bijvoorbeeld een rol wanneer het opleggen van een straf een lopende behandeling doorkruist. Een en ander betekent dat er goed moet worden gekeken naar de individuele casus. Hiervoor is diagnostiek noodzakelijk. Daarnaast is gedegen kennis nodig over wat de kenmerken van de individuele casus betekenen voor de te verwachten effecten van een mogelijke straf. Tenslotte is het effect van straffen ook afhankelijk van de wijze van de ten uitvoerlegging van de straf (zie hiervoor paragraaf 2.3).

2.2 Beslissen over de daadwerkelijke sanctietoepassing / interventie

Wanneer de beslissing is genomen dat een zaak in het strafrecht thuishoort, is de volgende vraag welke straf passend is bij het gepleegde delict. Hierbij spelen net als bij de beslissing of inzet van het strafrecht wenselijk is de ernst van het feit, de verwijtbaarheid en verwachte effectiviteit van de mogelijke interventies een rol. Bij een ernstiger feit en een grotere verwijtbaarheid is een zwaardere straf gerechtvaardigd.

Met betrekking tot de impact van verwijtbaarheid op de keuze voor wat de op te leggen straf of maatregel zou moeten worden is onder andere gekeken naar **mogelijke parallellen met het jeugdstrafrecht**. Het jeugdstrafrecht kent een sanctiearsenaal dat afwijkt van het strafrecht voor volwassenen, wat voor een groot deel is ingegeven door de (standaard aangenomen) verminderde verwijtbaarheid van een jeugdige én het voornamelijk pedagogische resultaat dat met bestraffing wordt beoogd. De nadruk ligt daardoor bij bestraffing van jeugdigen op behandeling en zorg en veel minder op vergelding (wat overigens in het geval van zeer ernstige feiten die door jeugdigen worden begaan steeds vaker voor spanning zorgt, omdat in die gevallen de roep om vergelding groot is). Het is denkbaar dat op basis van de verminderde ontwikkeling van de cognitieve functies bij verdachten met een lvb wordt aangesloten bij deze gedachte achter het aangepaste jeugdstrafrecht. Dit past ook in de lijn van de ontwikkeling van het adolescentenstrafrecht, waarmee (nog meer) nadruk is komen te liggen op de ontwikkeling van de hersenen: waar de cognitieve vaardigheden achterblijven bij de leeftijd, wordt een aangepast (jeugd)strafrecht toegepast. Hoewel we in de gevoerde discussies wel zagen dat een verminderde mate van verwijtbaarheid ook in het denken over straffen van mensen met een lvb doorwerkt in de vraag hoe gestraft wordt of zou moeten worden - waarbij **bij een geringe mate van verwijtbaarheid de weegschaal sneller doorslaat naar de kant van het pedagogische zorg/behandeldoel** – zien we dat dit niet bij iedereen direct leidt tot de wens tot een

met het jeugdstrafrecht vergelijkbaar apart strafrecht voor mensen met een lvb. Waar we echter bij de jeugd wel lijken te zien dat groepen op basis van hun veronderstelde ontwikkeling over één kam worden geschoren, zien we in de discussies over het straffen van mensen met een lvb dat **veronderstelde verwijtbaarheid veeleer afhankelijk is van details op het gebied van het delict, de context en de kenmerken van de dader**. Daarbij is het uiteraard van belang om te benadrukken dat een goed advies aan degene die hierover beslist (in veel gevallen de strafopleggende rechter) hiervoor onontbeerlijk is.

In het bovenstaande werd een en ander gezegd over de effectiviteit van straffen bij de doelgroep lvb in het algemeen. In deze paragraaf gaat het om **de verwachte effectiviteit van de verschillende mogelijke straffen en maatregelen**. Hierbij wordt effectiviteit doorgaans gezien als de mogelijkheid het toekomstig gedrag van de justitiabele te beïnvloeden door afschrikking of het leren van nieuwe inzichten en vaardigheden. In de verschillende bijeenkomsten werd weinig gesproken over de bijdrage van de straf aan de vergelding. Rechtvaardiging van een bepaalde sanctie om dat doel te bereiken wordt mede verkregen door de vraag naar de effectiviteit van de interventie. De diverse experts die in fase 1 bevroegd werden gaven allen aan geen weet te hebben van specifieke kennis over de effectiviteit van straffen bij mensen met een lvb. Zij spraken vermoedens uit over effectiviteit, bijvoorbeeld dat detentie mogelijk geen goede plaats was voor mensen met een lvb, en dat de taakstraf soms wel leek aan te komen. Toch leken dergelijke uitspraken vooral gebaseerd te worden op verhalen uit de praktijk. Verwezen werd naar enkele publicaties waarin benadrukt werd dat het belangrijk is de bejegening en interventies in het strafrecht aan te passen aan de kenmerken van de justitiabele: er speelt vaak zoveel tegelijk bij deze groep justitiabelen, en zaken als de beperktere leerbaarheid en een gebrek aan perspectief hebben gevolgen voor de effectiviteit van straffen. Tegelijkertijd bleek al snel dat de experts nagenoeg geen onderzoek kenden waarin effectiviteit van (specifieke) sancties en maatregelen bij de doelgroep lvb (bijv. detentie, taakstraf, boete, gedragbeïnvloedende maatregelen) daadwerkelijk onderzocht is.

Terugkerend thema in de discussies was dat **de verwachte effectiviteit van de straf afhankelijk is van justitiabele en context**. Een straf die zeer gepast lijkt voor de één, kan voor de ander buitensporig belastend zijn of juist totaal geen impact hebben. Tijdens de verschillende bijeenkomsten werden diverse voorbeelden genoemd die dit illustreerden. Zo werd bijvoorbeeld gesteld dat een boete voor iemand die zich bewust was van de waarde van geld effectief kon zijn, terwijl dezelfde boete voor iemand bij wie de bewindvoerder de boete uiteindelijk zou betalen zinloos lijkt. Een taakstraf kan nuttig zijn wanneer iemand het opgelegde werk als straf ervaart of wanneer iemand hiermee zijn arbeidsvaardigheden versterkt; dezelfde straf zal vermoedelijk geen tot weinig effect hebben wanneer iemand het werk alleen maar leuk vindt of wanneer vooral het netwerk van de gestrafte de last van de taakstraf voelt.

Tijdens fase 1 is over de verwachte effectiviteit van verschillende straffen en maatregelen gesproken met diverse mensen werkzaam in de strafrechtketen. Hun indrukken worden hieronder kort weergegeven. Het gaat hier met nadruk niet om aangetoonde effecten, maar om **ervaringen met betrekking tot effectiviteit uit de praktijk**.

Boete

Het beeld bestaat dat de boete over het algemeen weinig positieve effecten heeft. Het gaat vaak om mensen die hun financiën niet goed overzien, waarbij boetes vaak blijven liggen en dus oplopen waardoor het risico bestaat dat de financiële problemen alleen maar vergroot worden. De hoogte van de boete is dan ook van belang: de gestrafte zou het wel moeten voelen, maar de boete zou niet tot onoverkomelijke extra financiële problemen moeten leiden. Voor een

aanzienlijk deel van de mensen met een lvb zal de boete niet of nauwelijks als een straf ervaren worden omdat deze betaald wordt door de bewindvoerder of door ouders en dit geen merkbare gevolgen heeft voor hun besteedbare budget: het is dus belangrijk om te weten waar het geld vandaan zou komen. Wanneer boetes op een stapel blijven liggen is het ook moeilijk om de link te blijven leggen tussen het delict (de oorzaak) en de boete (het gevolg). Tenslotte kunnen sommigen de waarde van geld niet goed inschatten waardoor het verlies niet echt gevoeld wordt. Desalniettemin zou in een enkele casus toch gekozen kunnen worden voor een boete, bijvoorbeeld wanneer het gaat om iemand die wel heel bewust omgaat met zijn geld of wanneer de inschatting wordt gemaakt dat een andere straf schadelijker is.

Taakstraf

In de praktijk wordt vaak gezien dat er problemen ontstaan bij de uitvoering van de taakstraf door mensen met een LVB. Hierbij speelt bijvoorbeeld een rol dat ze dikwijls geen werkervaring of -routine hebben, moeite hebben met op tijd komen, moeite hebben om naar de locatie van de taakstraf te reizen, de reis niet kunnen betalen, het werk fysiek niet aankunnen, of teveel prikkels ervaren bij het werken in een groep. In de ervaring van de deelnemers zijn de kaders vaak te strikt voor deze doelgroep, waardoor er onvoldoende ruimte is om te leren van fouten, of binnen de eigen mogelijkheden de straf te voltooien. Dit betekent dat taakgestraften met een LVB er volgens de deelnemers regelmatig niet in slagen de taakstraf positief af te sluiten, tenzij er ondersteuning is van bijvoorbeeld ouders of professionals die kunnen helpen met zaken als op tijd opstaan, reizen. Ook gebeurt het vaak dat andere behandeltrajecten en leerprocessen een taakstraf worden gehinderd en zelf vast kunnen lopen. Tegelijkertijd kan de taakstraf, mits goed ingekaderd en begeleid, in worden gezet als leermogelijkheid. Juist wanneer mensen weinig structuur en arbeidsvaardigheden hebben, kan begeleiding de taakstraf benutten om een dagritme aan te brengen en basale (arbeids)vaardigheden aan te leren. De deelnemers aan de focusgroepen van fase 1 verwachtten vooral een mogelijk positief effect gezien op welzijn en vaardigheden; zij verwachtten een minimaal afschrikkend effect.

Detentie

Het idee “je doet iets fout, dus je moet naar de gevangenis” lijkt soms goed te passen bij het begripsniveau van iemand met een lvb. (De dreiging van) detentie kan dus een afschrikkend effect hebben. Tegelijkertijd kunnen het ontbreken van inzicht in het delict zelf (bijvoorbeeld bij gebrekkige gewetensontwikkeling of het opgroeien in een omgeving waarin het betreffende gedrag normaal gevonden wordt), van inzicht in de relatie tussen de straf en het delict, of van de benodigde vaardigheden om voorgenomen goed gedrag vol te houden leiden tot een beperkt effect op het gedrag. Sommige mensen met een lvb lijken goed te gedijen in de structuur van een PI, kunnen hier afstand nemen van hun negatieve omgeving en krijgen de mogelijkheid nieuwe vaardigheden te leren; voor anderen geldt dat zij in detentie overvraagd worden en veel stress ervaren omdat zij zich in een diverse groep gedetineerden moeten zien te handhaven, dat zij kwetsbaar zijn voor bijvoorbeeld misbruik en beïnvloeding en dat zij de weinige stabiliteit buiten de PI kwijtraken.

Interventie

De inzet van interventies is het strafrechtelijk kader wordt over het algemeen wel als een manier gezien om justitiabelen met een LVB vaardigheden en inzichten aan te leren waardoor zij mogelijk minder vaak zullen recidiveren. Belangrijk is dat op voorhand gekeken wordt of en hoe een succesvol leerproces gerealiseerd kan worden. Potentiële struikelblokken liggen op het gebied van de beschikbare tijd, de timing van de interventie, de aansluiting op de bestaande

hulpverlening. De ervaring is dat met de juiste aanpassingen (zie par 2.3) interventies effect kunnen hebben, maar de praktijk laat zien dat men ook niet moet verwachten dat een interventie alles verandert: het gaat om kleine stapjes, waarbij een vruchtbare context belangrijk is, en er rekening mee moet worden gehouden dat de betrokkene nog regelmatig (maar hopelijk steeds minder) de fout in zal gaan.

Geboden en verboden

De deelnemers aan de focusgroep zagen wel een mogelijke meerwaarde van het opleggen van geboden en verboden bij mensen met een LVB. Zeker wanneer goed duidelijk te maken is wat er precies niet mag en waarom niet, bijvoorbeeld bij een gebiedsverbod voor een duidelijk omschreven gebied, kan dit goed werken. Een gebod of verbod kan een goede aanleiding zijn om (bij herhaling) het gesprek over het gewenste gedrag aan te gaan. Wel is het belangrijk dat de gestrafte leerbaar is met betrekking tot het verwachte gedrag. Een gebrek aan leerbaarheid kan te maken hebben met het beperkte begripsniveau van de gestrafte, maar kan ook te maken hebben met bijvoorbeeld een beperkte zelfcontrole. Het gewenste gedrag moet dus haalbaar zijn. Ook de handhaving van het verbod moet haalbaar en wenselijk zijn: loze dreigementen kunnen zelfs een contraproductief effect hebben. Tegelijkertijd is het omzetten in detentie niet altijd wenselijk: er moet dus van te voren goed nagedacht worden over bij dit specifieke individu passende gevolgen van niet naleving van een gebod of verbod.

Verblijf in een instelling

Justitiabelen kunnen opname in een instelling (TBS, ISD of psychiatrische kliniek) als maatregel opgelegd krijgen, of kunnen opname in een inrichting (ook bijv. een instelling voor gehandicaptenzorg) als voorwaarde toegevoegd krijgen. Tijdens de bijeenkomsten is hier uiteindelijk maar zeer beperkt op ingegaan. Sommigen gaven aan dat plaatsing in een instelling wel een afschrikkende werking kan hebben. Het opnemen van een zorginstelling in een plaatsingsbericht, waarbij het verblijf in de instelling vereist is voor het toezicht, kan soms een stok achter de deur zijn waarmee de zorginstelling de cliënt in beweging kan krijgen. Tegelijkertijd wordt in de praktijk ervaren dat zelfs trajecten in de ISD of een SVLVG-instelling vaak nog te kort lijken te zijn. Bij mensen met een LVB zou je mogelijk meer tijd nodig hebben om verandering te bewerkstelligen. Belangrijk is dat de opgelegde zorg passend is bij de problematiek en mogelijkheden van de gestrafte. Een probleem hierbij lijkt te zijn dat er in de strafrechtketen onvoldoende beeld is van het aanbod/de mogelijkheden van de zorg. Verder lijkt het strafrecht sterk gericht te zijn op behandelen en niet op leren: mensen met een lvb moeten soms vooral nieuwe vaardigheden en inzichten leren, terwijl hun problematiek lang niet altijd om behandeling vraagt.

Uit bovenstaande ervaringen kunnen ook **enkele algemene lessen met betrekking tot effectiviteit** getrokken worden die bij vrijwel elke straf en elke justitiabele gelden.

Straf moet zichtbaar en voelbaar zijn

Niet alle straffen zijn als zodanig te merken voor de delinquent. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een boete geen invloed heeft op het weekgeld van de gestrafte, of wanneer het geen merkbare gevolgen heeft wanneer aan een opgelegde voorwaarde niet voldaan wordt. Om effectief te kunnen zijn is het wel noodzakelijk dat de gevolgen van de straf zichtbaar en voelbaar zijn. Dit vergt dat bij het overwegen van een straf er voldoende aandacht is voor de context. Wat is bijvoorbeeld de financiële situatie van de justitiabele? Zal een boete merkbaar zijn in die context? Verder is een herhaalde, heldere uitleg van de straf met een nadruk op oorzaak en

gevolg noodzakelijk, niet alleen bij het opleggen van de straf, maar ook later bij de ten uitvoering hiervan (zie par. 2.3).

Geen verwachtingen waar de cliënt of het systeem niet aan kan voldoen

Het is belangrijk van te voren na te gaan of de overwogen straf in praktische zin haalbaar is. Het kan zijn dat het verwachte gedrag voor de justitiabele te veel gevraagd is: geboden en verboden moeten begrijpelijk zijn, en het verwachte gedrag moet de justitiabele op zijn minst aan te leren zijn. Wanneer het verwachte gedrag weliswaar aan te leren is maar nog niet tot het handelingsrepertoire van de justitiabele hoort moet er voldoende ruimte zijn voor het maken van fouten. Soms is het belangrijk verder te kijken dan het verwachte gedrag alleen: iemand kan in principe de vaardigheden hebben om deel te nemen aan bepaalde activiteiten zoals een training of een werkstraf, maar als deze alleen worden aangeboden op een locatie die de justitiabele niet kan bereiken door beperkte mobiliteit, alleen wordt aangeboden in groepsverband waardoor de justitiabele overprikkeld raakt of als de duur van het toezicht te kort is gezien het leertempo van de justitiabele, is te verwachten dat er maar een beperkte kans is op succes. Ten slotte moet gekeken worden naar wat de straf of maatregel voor impact heeft op de omgeving en het verdere leven van de justitiabele: als er bijvoorbeeld ten onrechte vanuit gegaan wordt dat de omgeving wel kan helpen bij het nakomen van afspraken of als de straf of als de maatregel lopende hulpverlening doorkruist kan dit leiden tot een negatief effect.

Voor maatwerk is diagnostiek nodig

Uit bovenstaande blijkt dat bij de keuze voor de straf en de uitvoering daarvan (zie par 2.3) maatwerk van groot belang is. Hiervoor is het noodzakelijk dat er een goede analyse vooraf plaatsvindt waarbij niet alleen de problematiek maar ook de context van de justitiabele in kaart gebracht wordt. Zo kan bekeken worden of met het straffen van de verdachte het beoogde effect kan worden bereikt.

2.3 De tenuitvoerlegging van de sanctie of interventie

Wanneer een bepaalde straf of maatregel is opgelegd spelen verwijtbaarheid en ernst van de zaak geen belangrijke rol meer. Het gaat dan alleen nog om de vraag hoe de effectiviteit kan worden geoptimaliseerd. In het bovenstaande werd ingegaan op de verwachte effectiviteit van de verschillende mogelijke straffen en maatregelen. In diverse bijeenkomsten werd benoemd dat het vaak niet zozeer de vraag is of de verwachting is dat een strafrechtelijke interventie effectief is bij een justitiabele met een lvb, maar hoe de straf of maatregel zodanig kan worden ingezet dat de kans op effectiviteit kan worden vergroot. Vaak is misschien niet zozeer een andere strafoplegging nodig bij mensen met een lvb, als wel **aanpassingen in de tenuitvoerlegging bij de diverse straffen**.

Wanneer gesproken wordt over een aangepaste tenuitvoerlegging bij een justitiabele met een lvb gaat het al snel over communicatie die aansluit bij de client, over meer ruimte voor oefenen en voor het maken van fouten, over het bieden van veiligheid, samenwerking met het netwerk, aansluiting op eventueel lopende zorg en het investeren in nazorg. Er kwamen in de bijeenkomsten diverse voorwaarden naar voren waaraan volgens de deelnemers moest worden voldaan om een positief effect te kunnen sorteren met een specifieke straf of maatregel. Deze worden hieronder beschreven.

Boete

Wil een boete effect hebben op het gedrag van de gestrafte, is het van groot belang dat de relatie tussen de boete en het ongewenste gedrag helder is en dat goed uitgelegd wordt wat de gevolgen

van de boete zijn voor het besteedbare bedrag (bijv. minder shag). Ook moet goed uitgelegd worden wat de gevolgen zijn van het niet betalen van de boete. Juist deze uitleg is vaak moeilijk te realiseren: de boete valt vaak pas lang na het delict op de mat, waarbij er niet altijd iemand aanwezig is die de benodigde uitleg kan geven.

Taakstraf

Om een positief effect te kunnen hebben moet de taakstraf snel volgen op het oordeel, zodat de taakgestrafte nog weet waarom hij een taakstraf aan het uitvoeren is. Verder moet goed gekeken worden wat de taakstraf vraagt van de taakgestrafte, en of deze daaraan kan voldoen. Het is niet voldoende om dit te vragen aan de taakgestrafte zelf, omdat die vaak niet overziet wat er van hem verwacht wordt, en ook de eigen vaardigheden niet altijd goed in kan schatten. Het is belangrijk dat de werkstrafbegeleider op de hoogte is van de beperkingen van de werkgestrafte; contact tussen eventueel aanwezige begeleiding en de werkstrafbegeleider kan voor alle partijen van grote meerwaarde zijn.

Detentie

Wanneer detentie wordt opgelegd moet de koppeling met het ongewenste gedrag goed duidelijk worden gemaakt. Verder is het belangrijk dat de lvb in de PI herkend wordt en de bejegening wordt aangepast. Het gaat dan bijvoorbeeld om een heldere uitleg over wat er van de gedetineerde verwacht wordt en waarom de dingen gaan zoals ze gaan, en om de extra tijd om bijvoorbeeld stappen te zetten in de re-integratie. Soms zijn er in detentie mogelijkheden om vaardigheden aan te leren of certificaten te behalen waar mensen ook buiten detentie wat aan hebben. Idealiter wordt voorkomen dat mensen na detentie niet meer welkom zijn in hun huis, dat schulden oplopen en dat hulpverlenings- of behandeltrajecten doorbroken of afgebroken worden. Hierbij is doorgaans ondersteuning nodig. De kans op een positief effect van detentie is groter wanneer vroegtijdig wordt ingezet op versterking van de levensgebieden en op hulp die buiten detentie doorgezet kan worden. Hierbij moet heel specifiek gekeken worden wat de desbetreffende gedetineerde nodig heeft. Bovendien is samenwerking tussen ketenpartners en budget hiervoor noodzakelijk.

Interventies

Het strafrecht kan als een stok achter de deur fungeren, waardoor mensen sneller mee zullen werken aan interventies dan wanneer deze drang (bijvoorbeeld in de vorm van dreigende detentie) er niet is. Zij hebben er baat bij dat iemand hen 'achter de broek zit'. Voor andere justitiabelen is het juist belangrijk dat de interventie niet voelt als een plicht, omdat zij dan sneller zullen afhaken. Voor hen zal vooral nadruk moeten worden gelegd op de meerwaarde voor henzelf. Maatwerk in de invulling van de interventie is cruciaal. Hierbij zou niet alleen moeten worden gekeken naar de leermogelijkheden van de persoon met een LVB, maar ook naar zaken als de mate waarin iemand geschikt is voor werken in een groep, het risico op negatieve beïnvloeding door andere deelnemers aan de interventie of de mogelijkheid voor iemand om überhaupt bij de beoogde training aanwezig te zijn. Geconstateerd werd dat in de praktijk de ruimte om hier echt goed naar te kijken er vaak niet is. Het kan zijn dat er meer tijd nodig is voor interventies bij mensen met een LVB. Er moet immers veel geoefend en herhaald worden om nieuwe vaardigheden en kennis in te slijpen. Dit kan ertoe leiden dat er bijvoorbeeld een verlenging van het toezicht moet worden aangevraagd. Ook een goede klik tussen trainer en justitiabele (vaak het resultaat van goede afstemming) is belangrijk voor een goed resultaat van een training. Hierbij is het zaak goed te kijken naar de juiste balans in de relatie, en tijdig te zoeken naar een (professioneel) netwerk dat aan het eind van de interventie de ondersteuning over kan nemen. Veel meer dan nu gebeurt kan gezocht worden naar

samenwerking met reeds lopende hulpverlening en aansluiting op vervolghulpverlening. Hierbij werd gedacht aan het continueren processen, regelen praktische zaken, progressie behouden. Integraal werken zou kunnen helpen om de generalisatie van vaardigheden naar het dagelijks leven te versterken. In de praktijk lijkt de aansluiting tussen het strafrecht en de (na)zorg vaak tekort te schieten.

Geboden en verboden

Bij ge- en verboden is een goede uitleg cruciaal. Dit moet dan wel op het niveau van de gestrafte gebeuren. Zo kunnen pictogrammen worden gebruikt om inzichtelijk te maken wat het gebod of verbod inhoudt, waarom het is opgelegd, en wat de gevolgen van het niet nakomen zijn. Mensen met een lvb zullen doorgaans veel hulp nodig hebben bij het naleven van een opgelegd gebod of verbod. Zij zullen regelmatig herinnerd moeten worden aan de regels; dit één keer benoemen tijdens de rechtszaak is over het algemeen niet genoeg. Het is belangrijk om niet alleen te benoemen welk gedrag verwacht wordt en waarom, maar ook goed na te gaan wat er achter eventuele afwijkingen van dit gedrag zit en hoe je de gestrafte handvatten kunt bieden om het gewenste gedrag te laten zien. Belangrijk is dat goed gekeken wordt welke gevolgen moeten worden verbonden aan een overschrijding van een ge- of verbod: er zal een balans moeten worden gevonden tussen ruimte laten voor fouten en voorspelbaar zijn in de reactie.

Verblijf in een instelling

Zoals gezegd is hier tijdens de bijeenkomsten maar zeer beperkt op ingegaan. Wel werd ook hier benoemd dat het belangrijk is dat de gestrafte weet voor welk delict hij gestraft is. Verder is de aansluiting van het toezicht of de hulpverlening op de straf ook in deze gevallen heel belangrijk, zowel voor het continueren van in gang gezette processen, als voor het regelen van de praktische zaken als huisvesting om geboekte progressie te behouden.

Enkele algemene overwegingen met betrekking tot de tenuitvoerlegging

In paragraaf 2.1 werd gesteld dat de kenmerken van de justitiabele en diens context gevolgen hebben voor de te verwachten effectiviteit van een opgelegde straf. Tegelijkertijd werd er een aantal algemene dingen benoemd waar men rekening mee kan houden. Er lijken ook enkele algemene voorwaarden te benoemen te zijn waar bij de tenuitvoerlegging van straffen aan voldaan moet worden

Er moet duidelijkheid zijn over het waarom en het wat van de straf

Zoals eerder benoemd werd is het voor mensen met een lvb erg belangrijk dat duidelijk is waar de straf voor is. Dit betekent zoals gesteld ook dat de strafoplegging snel moet volgen op het delict. Hetzelfde geldt voor de tenuitvoerlegging. Verder moet zoals gezegd goed uitgelegd worden waarom het bestrafte gedrag ongewenst is en wat de straf precies inhoudt. Dit moet gebeuren bij het opleggen van de straf, maar moet ook regelmatig terugkomen bij de tenuitvoerlegging.

Ook bij de tenuitvoerlegging is maatwerk nodig

Net als bij de strafoplegging is bij de tenuitvoerlegging maatwerk nodig. Belangrijk is een passende begeleiding waarbij ruimte is voor voldoende herhaling en hulp. Ook werd het belang van de relatie benadrukt. Afstemming en samenwerking met de lopende hulpverlening kunnen van grote invloed zijn op de effectiviteit van de straf. Ten slotte moet ook bij de tenuitvoerlegging aandacht worden besteed aan de handhaafbaarheid van opgelegde maatregelen en het risico op

loze dreigementen. Er zal steeds weer goed moeten worden gekeken welke gevolgen bij niet naleven van maatregelen ook echt wenselijk worden geacht.

Voor maatwerk is kennis nodig, maar ook ruimte om maatwerk te bieden

Voor een passende bejegening zijn naast herkenning van de problematiek, kennis en vaardigheden bij de uitvoerders nodig. Veel staat of valt bij de begeleiding gedurende het traject. Maar nog belangrijker is misschien dat deze de tijd en ruimte krijgen om dit maatwerk ook daadwerkelijk te bieden. De groep mensen met een lvb heeft doorgaans meer tijd en aandacht nodig, maar in de praktijk is de mogelijkheid hiertoe soms beperkt. Samenwerking tussen de ketenpartners kan soms helpen doordat hiermee extra oefenmomenten ontstaan. Ook kan een goede overgang van het gedwongen kader naar de vrijwillige hulpverlening ervoor zorgen dat er meer tijd is om het gestarte leerproces door te zetten.

Het belang van samenwerking tussen ketenpartners

Op verschillende momenten kwamen knelpunten in de samenwerking tussen ketenpartners aan bod in de gevoerde discussies. Hierbij ging het vaak over de afstemming over rollen en afspraken tussen de zorg en het strafrecht. Zo werd door zorgmedewerkers benoemd dat er door toezichthouders soms weinig werd gedaan met signalen over het afglijden van een cliënt en dat de ideeën over de gewenste gevolgen van de schending van voorwaarden soms niet overeenkwamen. Vanuit het toezicht was er soms frustratie dat de zorg cliënten met forensische problemen niet wilde accepteren. Ook werd ervaren dat de afstemming met de lopende zorg soms beter moest. Met betrekking tot de nazorg werd benadrukt dat de overgang van straf naar zorg inhoudelijk vaak beter kon worden voorbereid en dat financiële schotten de continuïteit van zorg vaak in de weg staan.

Dergelijke knelpunten zullen moeten worden opgelost om de effectiviteit van interventies te vergoten. Tegelijkertijd werd gewaarschuwd voor overspannen verwachtingen: op verschillende punten werd geconstateerd dat het binnen het huidige systeem niet altijd mogelijk is om aan de genoemde voorwaarden te voldoen.

3 Aandachtspunten bij visievorming

Het doel van het hier beschreven expert-traject was het verzamelen van informatie vanuit verschillende perspectieven, om daarmee tot die een eerste aanzet vormen tot het vaststellen van 'bouwstenen' die de basis kunnen vormen voor het verder ontwikkelen van een visie op passende sanctionering van mensen met een lvb. In de vier fasen waarin deze informatie werd verzameld was het opvallend hoe overeenkomstig de ervaringen waren en hoe eensgezind de deelnemers waren ten aanzien van de verschillende vraagpunten. Kort samengevat kwamen deze op het volgende neer.

Ten eerste is het van belang om bij het verder ontwikkelen van een visie op strafrechtelijke interventies bij justitiabelen met een lvb de drie bouwstenen zoals benoemd in paragraaf 2 in ogenschouw te nemen:

- a. Stel vast over welke fase van het strafrecht je het hebt;
- b. Benoem criteria aan de hand waarvan je het doel van de strafrechtelijke interventie vaststelt;
- c. Benoem criteria aan de hand waarvan de belangenafweging kan worden gemaakt.

Bij het spreken over de vraag waar zijn we het met betrekking tot visievorming over sanctievorming al over eens zijn, kwam duidelijk naar voren dat steeds **voldoende kennis aanwezig moet zijn**. Deze kennis betreft kennis van wat een lvb is, hoe het herkend kan worden en wat de (praktische) problemen zijn ten aanzien van de sociale kaart/zorgmogelijkheden. Enkele wensen die daarbij werden geuit zijn:

- Meer oog bij strafrecht om lvb/zorgbehoefte te onderkennen.
- Meer kennis bij justitie over moeilijkheden/mogelijkheden voor de zorg en vice versa;
- Straffen die meer gericht zijn op leren (ipv behandelen) en op het systeem;
- Snellere bepaling/uitvoering van de straf (vgl. snelrecht);
- Meer afstemming over straf, zorg mag meedenken;
- Uitwisseling van kennis over de cliënt waardoor maatwerk mogelijk wordt;
- Gezamenlijk doelen nastreven;
- Betere beschikbaarheid van 'niet cynische' zorg: vasthouden;
- Duidelijke rolverdeling zorg en toezicht;
- Meer afstemming over wel/niet ingrijpen bij afglijden/schenden voorwaarden;
- Minder schotten in trajecten/financiering voor meer continuïteit van zorg;

Een tweede punt waar grote overeenstemming over was is de constatering dat **dé justitiabele met een lvb niet bestaat**. Indien sprake is van een lvb moet er **altijd maatwerk worden geleverd**, ten aanzien van alle drie de fasen zoals hierboven omschreven: bij de vraag óf strafrechtelijke interventie gewenst is, zo ja, welke interventie dan moet worden toegepast en op welke manier deze wordt uitgevoerd. Dat geldt voor de praktische zaken: zo spoedig mogelijk (strafrechtelijk) reageren, een duidelijke link aanbrengen tussen daad en straf en niet overvragen. Daarbij moet ook steeds worden stilgestaan bij de vraag: 'Wat betekent deze vorm van lvb bij deze justitiabele, in deze fase' en rekening worden gehouden met de diagnostiek en de specifieke context. Dit kan betekenen dat de vraag naar de geëigende strafrechtelijke interventies en de tenuitvoerlegging daarvan per persoon anders wordt beantwoord. Dat kan ook betekenen dat deze vragen per delict anders worden beantwoord: hoe ernstiger het feit, des te minder zwaar lijkt de aanwezigheid van een lvb door te werken in de sanctiebepaling. En andersom: hoe geringer de ernst van het feit, hoe meer aandacht er lijkt uit te (moeten) gaan naar de (zorg)mogelijkheden die kunnen worden ingezet ten behoeve van recidivevermindering; minder vergelding, meer oog voor de geringere verwijtbaarheid en verwachte effectiviteit.

Ten aanzien van punten waar geen eenduidig beeld naar voren kwam (de vraag 'waar moeten we het nog over hebben?') sprong vooral de vraag naar voren of justitiabelen met een lvb een 'eigen' strafrecht, met een aangepast beoordelingskader en sanctiearsenaal verdienen, vergelijkbaar met het jeugdstrafrecht. Over de vraag of het huidige strafrecht reeds voldoende ruimte biedt om maatwerk te leveren óf dat het gegeven dat de ontwikkeling van een justitiabele met een lvb nooit het niveau van een justitiabele zonder lvb zal bereiken een eigen strafrecht rechtvaardigt, werd zeer verschillend gedacht. Hierover zou nader onderzoek kunnen worden gedaan.

Alles overziend voegen we daar tot slot nog twee observaties aan toe. Allereerst de constatering dat bij het beantwoorden van de vragen of een strafrechtelijke interventie gewenst is en zo ja, welke dat moet zijn het gevaar bestaat dat teveel nadruk wordt gelegd op slechts één van de drie eerder genoemde elementen: ernst van het feit, verwijtbaarheid of effectiviteit. Bij een zeer ernstig delict dreigt de geringere mate van verwijtbaarheid door de aanwezigheid van een lvb veronachtzaamd te worden: vergelding wordt het allesoverheersende strafdoel. Of andersom: bij een delict dat minder ernstig is, dreigt vergelding (inclusief de behoefte van het slachtoffer) soms over het hoofd te worden gezien. Of in de wens of een bepaald (zorg)doel te bereiken ontstaat het risico dat het

strafrecht wordt toegepast op oneigenlijke gronden. Ons advies is dan ook om bij het verder ontwikkelen van een visie ook aandacht te besteden aan een werkwijze waarin ‘automatisch’ aandacht wordt gegeven aan alle drie de genoemde elementen. Dat kan (uiteraard) resulteren in een afweging waarin een bepaald element (bijvoorbeeld vergelding bij een heel ernstig delict) doorslaggevend is. Belangrijk is dat dit het resultaat is van een *bewuste* belangenafweging, gebaseerd op in de visie vastgestelde criteria (vgl. de derde bouwsteen).

Een tweede constatering is dat een visie op de vragen wanneer een strafrechtelijke interventie gewenst is, welke dat moet zijn en hoe deze moet worden uitgevoerd alleen niet genoeg is. In deze visie moet ook uitdrukkelijk aandacht worden besteed aan de vraag hoe één en ander daadwerkelijk mogelijk wordt in het bestaande systeem of hoe het systeem moet worden aangepast om dit mogelijk te maken. Daarbij gaat het om het gehele systeem, waaronder de aansluiting zorg – strafrecht, de vraag naar de wijze van afdoening, de strafoplegging én de tenuitvoerlegging. De hierboven beschreven wensen en aandachtspunten kunnen als handvat bieden om ook dit mee te nemen bij de visievorming. Alleen een visie met voldoende aandacht voor de inhoud én het systeem zal er uiteindelijk voor kunnen zorgen dat dit deel van de keten ‘lvb-proof’ wordt.